

Fazli HAJRIZI

FIGURA E ISA BOLETINIT NË KËNGËT POPULLORE HISTORIKE

Këngët popullore historike janë lëruar në gjithë truallin kombëtar dhe përbëjnë një fond të gjerë kulturor të frymëzuar nëpër shekuj nga ngjarjet e rëndësishme nëpër të cilat ka kaluar populli ynë. Ato pasqyruan begatinë shpirtërore, u bënë kushttrim dhe pjesë e përpjekjeve të popullit tonë për liri, ruajtën kujtime të shtrenjta për luftërat e shpeshta, për sakrificat e mëdha që bëri ai në emër të lirisë dhe, në mungesë të kronikave luftarake e shkrimeve shkencore, dëshmojnë për zhvillimin historik të popullit tonë. Këngët popullore historike sjellin edhe jehonën e drejtpërdrejtë të ngjarjeve që lidhen me emrin e Isa Boletinit. Kultivuesi i folklorit tonë, të thuash, në gjithë hapësirën shqiptare kanë thurur dhe kanë kënduar shumë këngë për të. Kësaj radhe po përmendim disa sosh, të cilat, ndonëse janë krijuar para tetëdhjetë e më shumë vjetësh nga këngëtarë të ndryshëm në fshatrat e Shalës së Bajgorës, ende këndohen me pasion. Këngët si: "N'Mitrovicë rrehi teli", "N'Manastir e prenë Shemsinë", "Kosova kundër Hyrrjetit", "N'Selanik u mblodh xhemjeti", "Isa Beg!-po t'thrret nana", "Isa Begu një djalë i ri", "Isa Begu e Beqir Voca", "Grepacimi i Isa Begut e Beqir Vocës", "Kanga e Isa Boletinit", "Nga Stambolli rrehi teli", "Tanë Kosova a mlue n'tim", "Janë ba bashkë trimat shqiptarë", "Kral Nikolla rrehi telin", "Kur ka dalë kaçaku i Hyrrjetit", "Mitrovica djep i trimit", "Ministrit të Londrës shkuen e i thanë", "Për Evropën trimat janë nisë", "Në muzeun historik" etj. marrin frymëzim

nga realiteti konkret jetësor, paqyrojnë përmbajtje të dokumentuar, ngjarje të identifikuar në ambiente të caktuara gjeografike, japin profilin moral e luftarak të heroit dhe shquhen jo vetëm për vërtetësinë e relievit e fortë, për karakterin mobilizues, krijimin e atmosferës vetmohuese, për vlerat e atdhedashurisë e vlerat morale, por edhe për begatinë e madhe tematike, motive e shprehëse, mjeshtrinë e rrallë artistike, forcën e madhe përgjithësuese, për shprehjen poetike të mendimeve e ndjenjave të holla, për intensitetin e tyre të komunikimit etj. Ato frymëzojnë dhe ushqejnë patriotizmin dhe dashurinë për vendin, lirinë, pavarësinë dhe jetën dinjitoze, e zhvillojnë imagjinatën e marrësit të mesazhit. Këto këngë flasin për gjendjen shpirtërore të forcave popullore kryengritëse si dhe për trimërinë, shkathtësinë, dashurinë e gatishmërinë e udhëheqësit popullor Isa Boletinit, për t'u flijuar në altarin e atdhetit. Lidhja dhe uniteti i tij me bashkëkombasit prej "n'shtatë e shtatëdhjetë" siguroi pathyeshmërinë popullore për mbrojtjen e idealeve të përbashkëta. Këngëtari popullor ka përcjellë hap pas hapi bëmat e heroit duke afirmuar kështu me këngët e tij luftën e drejtë e heroike të popullit tonë për çlirim kombëtar e, bashkë me të, edhe veçoritë pozitive të tij: besën, trimërinë, besimin në forcat e veta, humanizmin, dashurinë ndaj atdheut, luftëtarëve e armës... Këto veti të larta që e kanë mbajtur gjallë nëpër shekuj popullin tonë, si norma etike u futën në gjakun e Isa Boletinit që nga djepi, rinia e deri në pjekuri duke përcaktuar kështu një jetë të virtytshme e heroike të tij. Krijuesi gojor në këngët e tij ka lartësuar figurën e Isa Boletinit, i cili me tërë qenien u përpoq për realizimin e aspiratave popullore duke stigmatizuar njëkohësisht ashpër e pamëshirë qëndrimin e lekundshëm të disa krereve, të cilët, për t'i përbushur interesat e tyre të ngushta, kishin kaluar në anën tjetër të barrikadës, ishin bërë shërbëtorë, masha në dorë të armikut. Betejat e përgjakshme të Isa Boletinit në Carralevë, Boletin, Mitrovicë e në vende të tjera janë përshkruar gjerësisht në epikën tonë historike. Luftën e parë dhe sprovën e parë të Isa Boletinit kundër ushtrisë turke gjeniu ynë popullor e ka përjetësuar me vargjet.

*"Filloi pushka, bjeshka po ushton,
Boletini po lifton!"¹*

Vargjet tregojnë se Boletini ka rënë në armiqësi të thellë me pushtuesin turk, pandaj Sulltani "nga Stambolli rrehi telin" urdhëroi Hafiz Pashën që t'i përgatisë zaptinjtë për të sulmuar Isën në Boletin dhe për ta zënë të gjallë atë. Sipas portës së lartë vetëm po qe se e zënë dhe e likuidojnë kryetrimin, mund të arrijnë të nënshtrojnë shpirtin luftarak të shqiptarëve, mund të shuajnë zjarrin kryengritës, mund të paralizojnë rezistencën antiturke dhe mund të sigurojnë qetësinë jo vetëm në Shalë të Bajgorës, por edhe në të gjithë territoret ku jetojnë shqiptarët.

Në maj të vitit 1895 forcat turke të komanduara nga bimbashi i ushtrisë në Mitrovicë pësoi disfatë. Për këtë arsye një ditë më vonë Hafiz Pasha e sulmoi Isa Boletinin në vendlindjen e tij. Kënga "**Nga Stambolli rrehi teli**" spikat fuqishëm luftën e përgjakshme në mes të forcave të Hafiz Pashës e të Isa Boletinit. Sulmin e ushtrisë turke raspodi popullor e paraqet me ngjyra të forta emocionale. Isa, i cili ishte informuar me kohë për këtë rrethim, "N'Maje t'Vogël asht ngujue", i vendosur t'i përgjigjet zjarrit me zjarr. Në një luftë të ashpër ai arrin t'i vrasë "pesë bylykbashë". Disa ushtarë turq, bashkë me bimbashin, Mehmet Efendinë, "n'Koritë t'gurit kokan hipë/, kërkojnë udhë kah me ikë!" - thotë raspodi popullor, duke ironizuar me vargun e tij të kursyer, pa zgjatje e stërhollime. Krijuesi gojor tregon gjendjen e rëndë shpirtërore të bimbashit: frikën e pasigurinë, panikun e hutimin e tij, duke e përmbyllur këtë ngjarje që, në rrafshin kuptimor e artistik, e shquajnë peshën e pasojës:

"Ky bimbashi po pisket,

Veli Pashës po i thërret,

- Amanet thmi e gra

se edhe vet sod jam vra!"²

¹Skender Laurasi, *Isa Boletini*, Tiranë, 1971, fq.26

²Po aty.

Suksesin dhe fitoren e Isa Boletinit krijuesi gojor e shpall me anë të ironisë, e cila shprehet nëpërmjet dialogut të bimbashit e Veli Pashës që paralajmëron fundin e kundërshtarit pas detit. Duke e paraqitur bimbashin, prijësin turk të mbyllur "n'Koritë t'gurit" duke kërkuar rrugë "kah me ikë", krijuesi gojor dëshiron t'i zhdukë dilemat. Ai tregon fitoren madhështore të luftëtarëve të lirisë dhe dështimin e kundërshtarit. Pas luftës së Plavës ku Isa Boletini kishte ndihmuar Hasan Ferrin, kjo ishte sprovë e parë dhe, që nga kjo kohë, përlëshjet me pushtuesin u bënë gjithnjë më të shpeshta e më të ashpra. Për këtë heroizëm që tregoi në Boletin, pastaj për organizimin e revoltës shqiptare në anë të Mitrovicës kundër hapjes së konsullatës ruse në këtë qytet në javën e parë të gushtit të vitit 1902 që bëhej me pretekstin që të kontrollohet qeverisja osmane dhe qëndrimi i saj ndaj elementit sllav, për betimin e tij se "do ta vras me dorën time konsullin moskovit në qoftë se ky përpjetet të shkelë në Mitrovicë" dhe për shumë veprime të dobishme kombëtare në këtë kohë, populli ia hapi dyert e zemrës dhe e pranoi si prijës shpirtëror të vetin.

Sig dihet, në fund të nëntorit të vitit 1902 Porta e Lartë, me qëllim që ta shpëpusë plotësisht Isa Boletinin nga levizja, e syrgjynosi në Stamboll duke e mbajtur atje nën kontroll të përhershëm. Grada Pashë civil që ia dha Sulltanit, ishte fyerje për të. Rusia, duke e shfrytëzuar mungesën e tij, e solli në Kosovë konsullin e vet Georgije Stepanoviq Shqerbini, që shkaktoi zemërim të madh të shqiptarët, të cilët fjalët e udhëheqësit të tyre nuk i lanë peng. Me 30 mars 1903 Beselidhja shqiptare mobilizoi mbi 3000 luftëtarë nga Shala, Vushtrria e Drenica, të cilët e sulmuan Mitrovicën me qëllim që ta dëbojnë konsullin ruse, t'ia përmbushin amanetin Isa Boletinit. Forca kryengritëse shqiptare u përqëndrua në lindje të Urës mbi lumin Sitnicë dhe zhvilluan një luftë të ashpër me repartet ushtarake turke në radhët e të cilave ishte edhe Shqerbini që kishte marrë leje nga autoritetet turke që t'i mësojnë nizamët se si të shtijnë më mirë me topa kundër kryengritësve shqiptarë. Kënga popullore thotë se Ibrahim Halit Popovci nga fshati Llashticë e Gjilanit, i cili ishte nizam, e kishte guar në vend amanetin e prijësit Isa Boletini:

*"N'Mitrovicë rrehi teli
Bashk ku bajnë talim asqeri,
Kanaxhallozin e vrau neeri!"³*

Në vargjet vijuese këngëtari popullor shpjegon se si konsulli i plagosur për vdekje e thërret Ibrahimin dhe kërkon prej tij që t'i tregojë se kush e ka nxitur për të bërë këtë akt. Trimi shqiptar, të cilin e kishin lidhur "me bileqe n'dorë, pranga n'kambë e hallka n'qafë", i përgjigjet sypatrembur:

*Kanaxhalloz kam me t'kallxue,
Unë asqer qi jam qilluë'
Deshte vllaznit me m'i farue,
Ndreqshe topat me mallimxhi,
Dhashe zjermin me buri,
Qitshe gjyle n'vllazen t'mi,
Kur i pashë vllaznit tue dekë,
m'plasi zemra, t'rashë manzerkë!"⁴*

Lirimi dhe kthimi i Isa Boletinit në atdhe (21 shkurt 1906) ishte një triumf dhe çlirim shpirtëror, një fitore dhe gëzim i madh për mbarë popullin. Atij iu organizua një pritje madhështore që nga Shkupi, Ferizaj e deri në Mitrovicë e Boletin. Gjatë qëndrimit në Stamboll Isa Boletini kishte kontaktuar me shqiptarë në zë, me njerëz të shkolluar nga të cilët kishte mësuar shumë. Posa u kthye në Kosovë, ndërmjetësoi në Pejë duke e detyruar Xhavit Begun të braktisë postin, ia tërhoqi vërejtjen Shemsit Pashës se po që se major Vehbi Efendiu vazhdon dhunën e terrorin mbi popullatën shqiptare në Drenicë, do ta ndezë menjëherë fitilin e kryengritjes së përgjithshme. Në verën e vitit 1908 shpërtheu revolucioni i xhonturqve. Pas shpalljes së Kushtetutës turke, si kudo në viset e populluara me shqiptarë, edhe në Kosovë vazhdoi lëvizja e armatosur, pavarësisht nga premtimet që jepte qeveria se popujve

³ Demush Shala: *Këngë popullore historike, ETMM, Prishtinë, 1973, fq.388.*

⁴ Po aty, fq.388.

të robëruar, pra edhe shqiptarëve, do t'u jepen më shumë të drejta. Nga kjo skenë historike me ngjarje të stuhishme, në qendër të të cilave ishte kryetrimi Isa Boletini, u frymëzua kënga popullore "N'Selanik u mblodh xhemjeti" dhe variantet e saj, si "Isa Beg! - po thrret nana", "Isa Begu një djalë i ri", "Kanë shkepë letrat nëpër Shqipni" e tjera, të cilat u këndojnë, të thuash, personazheve e ngjarjeve të njëjta dhe bartin vargjet e njëra-tjetres. Në këto këngë krijuesi gojor tregon për mobilizimin e përgjithshëm të kryengritësve kundër sundimit turk, për mbledhjen e Ferizajt dhe për qëndrimin konsekuent e burrëror të Isa Boletinit, i cili deklaroi prerë: "Për pa m'pre, për pa m'coptue/ s'muj n'Hyrrjet myhyr me nue!" Përsa i përket fjalimit të zjarrtë të Komandantit të Përgjithshëm të Forcave të Armatosura, Isa Boletini, para të pranishmëve: "hoxhallarë e efendi,/ bajraktarë e krenë të ri/ t'ane bejlerë kah janë zotni./ n'Mitrovicë deri n'Gusi", si dhe lidhjes së besës shqiptare, është karakteristike përputhja e dokumentacionit me folklorin:

*"Isa Begu ja ka mbrri,
Kish manxerre me gjithë allti,
Kish manxerren me gjithë ffishk,
I lumtë goja sa mirë po flet:
- Kush t'jet shqypfar nuk do Hyrrjet!"⁵
dhe
"Nnanë qytete na u hap zani,
Shpejt na u shkrua islihati,
Islihati sa shpejt u shkua,
- Me dalë gjaqet me pajtue!
Reka besë gjashtë muaj ka vnuë!"⁶*

Përmes urimit "I lumtë goja sa mirë po flet" rapsodi popullor dëshiron që heroi dhe fjala e tij të fitojnë simpati jetëgjatë. Ai e çmon vlerën kuptimore të fjalës, ka një respekt të posaçëm për gjuhën e kumtimit, prandaj e vë në qendër të vëmendjes së

⁵Demush Shalau: *Këngë popullore historike*, ETMM, Prishtinë 1973, fq.219.

⁶Po aty, fq.219.

dëgjuesit rolin e porosisë, rëndësinë e momentit. Rapsodi jep njoftime për paralajmërimin që ia bënë forcat kryengritëse Sulltanit, për përgjigjen e vendosur e kërcënuese se: "qet kanun s'ta don mileti,/ qet kanun s'ta don Shqipnija" dhe për kushttrimin e jashtëzakonshëm të Isa Boletinit:

*"Çonju djem kush t'duen me mue,
Çonju djem kush t'duen me ardhë!
N'shpinë i ra kulloshit t'bardhë,
N'Mitrovicë Isa asht dalë..."⁷*

Vargjet "S'due kanun as s'due Hyrrjet,/ i kam kallxue babës mret/ për Shqipni ti mos kije dert/ se për ta luftoj unë vet!", ose "t'lidhum besën si e kem adet/ me liftue ose me dekë!", ose "shqiptar jam le e due me dekë!" etj. tregojnë për vendosmërinë, guximin, trimërinë e vetmohimin e Isa Boletinit, paraqesin tiparët e tij si prijës, sqarojnë porosinë dhe misionin, përcaktojnë detyra dhe kërkesa për t'i dalë atdheut zot, për të themeluar Shqipërinë e pavarur. Rapsodi popullor në vargjet e tij lapidare të vëna në gojën e prijësit të vet vë në dukje qartësinë e qëllimit e gatishmërinë për t'u flijuar në emër të lirisë. Betimi është solemn: "Me fitue ose me dekë!" As shtatë taboret e Xhavit Pashës, as goditjet e shtatë topave që, siç thotë këngëtari popullor "shtatë sahat u ndihet gjama" nuk i trembën as nuk i frikësuan luftëtarët, përkundrazi, atyre u dhanë zemër sa, me një guxim të jashtëzakonshëm arritën t'i thyejnë "shtatë taborret", të cilat, të thyera e të shpartalluara keq, duke ikur me panik, "gati n'Ibër t'tanë janë mbytë!" Përmes vargjeve ku dominon hiperbola:

*"Mitrovica n'kamë asht çue",
Tanë shka ken' me burrë e grue,
Duelen n'fushë me shikue,
Me i pa trimat tue luftue.
Mitrovica po ban seri:
- Shtatë taborre luftojnë me 'i njeri!"⁸*

⁷Demush Shala: *Këngë popullore historike, ETMM, Prishtinë, 1973, fq.219.*

⁸Po aty, fq.221

krijuesi popullor, duke bërë një përshkrim përmasash më të mëdha, të shumëfishuar, ka pasur për qëllim që të shpejtojë zhvillimin e ngjarjeve. Në këtë hiperbolë elementi krahasues del vetvetiu: kur "Mitrovica me burrë e grue po bajnë seri", pra habiten se çka ka mundur të bëjë një njeri i vetëm, në të njëjtën kohë bën krahasimin me forcat kundërshtare të Isa Boletinit. Duke përdorur hiperbolën po edhe figurat e tjera, si epitetin, metaforën, përshkrimin etj. krijuesi gojor arrin të forcojë bindjen e dëgjuesit, të shtojë ndjeshmërinë, të vë në pah virtytet e larta të luftëtarit e prijësit, i cili ruan krenarinë e njeriut që dëgjon vetëm urdhrin dhe dëshirën e popullit të vet. Krijuesi gojor, i entuziazmuar nga guximi, trimëria e vendosmëria e heroit, përpiqet të japë edhe qëndrimin emocionues të popullit, i cili bën lum për prijësin e vet të drejtë e të sigurtë duke thënë se "ksi sadiku s'e ka as mbreti!" Epitetet: "ksi sadiku", "ksi drangoni", "shumë e meqëm e trim si zana" etj. tregojnë për cilësitë e larta të trashëguara të heroit, tregojnë se si ai disponon mundësi të tilla për t'u ballafaquar me të keqen, ka aftësi të jashtëzakonshme organizative e strategjike për të korrur fitore, pra për të ngadhënjyer. Krijuesi gojor e ka mbështetur rolin kumtus të këngës në gjuhën e epitetit. Në vargun e fundit, duke dyfishuar epitetin "shumë-o i meqëm e trim si zana", ai shquan dy vlera, dy cilësi të heroit që forcojnë anën emocionale, shquajnë vlerat e heroit dhe shtojnë dinamikën impulsive të këngës.

Në luftën e përgjakshme, që sipas burimeve historike u zhvillua më 21 nëntor të vitit 1908, këngëtari popullor tregon për plagosjen e Isës ("Isa Begi koka varrue/ ka ra n'kullë për m'u mjekue") dhe për vendosmërinë e tij që të vazhdojë rezistencën, pa i shkuar mendja që ta lëshojë kullën, këtë vend strategjik. Këtë qëndresë këngëtari popullor e përjetësoi me vargjet:

*"Bini shokë ta bajnë piskamë,
Jam shqiptar nuk dal i gjallë
Për pa m'ra zjermi në ballë!"⁹*

⁹ Skender Luarasi: *Isa Boletini*, Tiranë, 1971, fq.85

Kënga flet edhe për pjesëmarrjen e femrës shqiptare në luftë për liri, për të mbrojtur prapun e nderin. Nënë Ajshja, duke parë vendosmërinë e të birit e të bashkëluftëtarëve të tij për t'u ndeshur me armikun, duke parë se ata e kanë përnjëmend "me liftue, ja me dekë", ua sjell "zhagat me fishekë", i derdhë në çergë" dhe, për t'u dhënë zemër, u thërret: "Merrni sa t'doni vet!" Rapsodi popullor informon edhe për jehonën e kësaj lufte të pabarabartë (katër mijë me dyqind) të palëve ndërluftuese, për shqetësimin e Serbisë, e cila gjithherë kishte përshëndetur Portën, e kishte përgëzuar për vijën e politikës së dorës së fortë kundrejt shqiptarëve:

*"Krajli i serbit koka tmerrue,
Krejt miletin e ka tubue:
- Çka a kjo gjamë tue gjimue,
Zo kjo gjamë ku po gjimon?
Tej kufinit, gjegja po shkon,
Isa Begu po lifton,
Ket mbretni kurgja s'p'e ban.
"ket mbretni", ka thanë, "s'e due!"
Mitrovica n'kamë a çue!"¹⁰*

Në luftën që u zhvillua në Boletin, u vranë e u plagosën disa luftëtarë, mirëpo populli, i cili në prijësin e vet kishte mishëruar idealet e tij, duke ia njohur shpirtin liridashës, ia plotësoi radhët me trima të rinj. Për t'i mbledhur forcat për beteja të reja e për të kapërcyer një dimër të ashpër, Isa u strehua për një kohë në Isniq, ku u takua me parinë e Malësisë dhe siguroi përkrahje të plotë. Në mars të vitit 1910 ai mori pjesë në Kuvendin Shqiptar të Verrat e Llukës ku u lidh Besa e Dheut midis udhëheqësve popullor kundër Perandorisë turke:

*"Mbledhë shqiptarët bytevi,
N'Mitrovicë deri n'Gusi,
N'Kaçanik deri n'Malsi,
N'Verra t'Llukës bajnë pleqni,*

¹⁰ *Këngë popullore të Rilindjes Kombëtare, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1978, fq.275.*

*N'Verra t'Llukës janë mbledh t'tanë
Kanë lidhë besën për gjithë anë!"*

Në Kuvendin Shqiptar te Verrat e Llukës fjala e Isa Boletinit, i cili u zgjodh komdant i forcave të armatosura, u miratua me entuziazëm nga gjithë të pranishmit: "... Ngrehuni, o vllazën, të gjithë na të bashkohemi të derdhim edhe ma t'mbramën pikë të gjakut që na ka mbetë për të drejtat e nder të atdheut!..."

Këngëtari popullor njofton për jehonën e fjalës së Isa Boletinit dhe për besën e lidhur në kuvend, për shqetësimin e "shtatë krahëve", të cilët "bajnë kongore" dhe e qortojnë mbretin e Stambollit duke i shprehur hapur ineresat e tyre grabitçare:

*"T'paska dalë Shqipnija dore,
Vergjinë kurrë ti s'ja more,
Edhe hyzmet kurrkund s'po t'ban,
S't'jep ç'aushë, as s't'jep nizam,
S't'jep verginë, as imdat s't'ban.
A po e shkel a lshoma mue?..."¹¹*

Kuvendi te Verrat e Llukës u bë halë në sy sidomos për Serbinë dhe politikën e saj grabitçare. Serbia tashmë u bind se Isa Boletini ishte kundërshtar më i madh për realizimin e politikës së saj gllabëruese, prandaj vuri në lëvizje gjithë mekanizmat e saj: në një anë e paraqiste prijësin shqiptar si mikun e vet më të ngushtë, duke e quajtur vegël të veten, dihet këtë e bënte me qëllim që ta njolloshte e kompromitonte në mënyrë që të fusë huti e përçarje në Lëvizjen Kombëtare, që të prandalojë kryengritjen e përgjithshme përderisa kjo do t'i përgjigjej interesave të saj, ndërsa, në anën tjetër bënte plane për likuidimin fizik të tij. Duke propaganduar e shpifur për Isa Boletinin si bashkëpunëtor të vetin, njeri të blerë, Serbia kishte arritur të bindte një pjesë të opinionit të paimformuar shqiptar. Kështu lindi anekdota "Isa Begu e paria e Kaçandollit" ku flitet se si paria, duke i besuar gënjeshtres serbe, e fton Isën në Boletin dhe e qorton ashpër: "Pse Isa Beg e shite Kosovën?" "E shita, valla, edhe zemra vërr s'm'bani! E pata ma shtir kur i

¹¹ Demush Shala: *Këngë popullore historike, ETMM, Prishtinë, 1973, fq.215.*

dorëzova çelësat e kalasë së Kaçandollit. Aq shumë u mërzhita se belivallha shpirti desh m'!shoj prej kjameti!" - ishte përgjigjur Isa qetë e me një ton ironizues.

Në fillim të prillit, derisa Idriz Seferi dhe Hasan Hysen Budakova kishin zënë Grykën e Kaçanikut duke e gozhduar ushtrinë e Dërgut Pashës, Isa Boletini, i cili edhe më herët ishte shquar si strateg ushtarak popullor, përgatiti një goditje të furishme në Grykën e Carralevës. Krijuesi gojor në këngën e shkurtër "**Tanë Kosova u mlue n'tim**"¹² flet për një nga betejat më të fuqishme në analet e luftërave për liri që ka zhvilluar populli ynë. Grykat historike të Kaçanikut e Carralevës u bënë përmendore të vërteta trimërie, ku njësitë kryengritëse të udhëhequra nga Isa Boletini e Idriz Seferi përsëritën heroizmin legjendar të periudhës së Skënderbeut. Titulli i këngës paralajmëron gjendjen e rëndë në të cilën ndodhej Kosova, ndërsa vargjet pasqyrojnë tmerret që mbolli Dërgut Pasha si dhe shpirtin luftarak e liridashës të kryengritësve shqiptarë, të cilët u vërsulën mbi armikun fyta-fytas duke dëshmuar kështu dashurinë për atdhe e liri:

*N'Kaçanik dej n'Boletin
Tanë Kosova a mlue n'tim,
A mlue n'tim e i a dalë flaka,
E dogj me topa Dërgut Pasha,
Çka kanë retë qi po vetojnë,
Dy drangoj po liftojnë,
Krisi topi, e mloi timi,
Hej, ç'u ba ky nam shemtimi?
Po lifton Isa Boletini!"¹³*

Burimet historike dhe kjo këngë popullore e kësaj periudhe tregojnë se Dërgut Pasha në krye të 80000 (këngëtari thotë 100 000) ushtarëve të armatosur sulmoi Kaçanikun e Carralevën, ku hasën në një rezistencë të fortë të forcave kryengritëse shqiptare. Këngëtari popullor i është shmangur narracionit për të pasqyruar

¹²Po aty, fq.233

¹³Skender Luarasi: *Isa Boletini*, Tiranë 1971, fq.118.

luftën e ashpër e të përgjakshme në mes të ushtrisë turke dhe kryengritësve të udhëhequr nga dy drangoj:

N'Kaçanik e Carralevë,

Isa Begu, Idriz Seferi,

Dërgut Pasha me niqinmi,

Isa Begu me shqiptari,

- Kadal pashë se s'je n'xhami,

Tash po sheh burrë me sy,

*Qi djeg vehten, t'përvlon ty!*¹⁴

Derisa dy vargjet e para tregojnë për dhunën e terrorin që ushtroi Dërgut Pasha, e dy të tjerat që pasojnë tregojnë për qëndresën heroike të shqiptarëve, dy vargjet e fundit semantikisht e artistikisht të begatshme, me figura të gjalla e të forta përforceojnë idenë se për lirinë e atdheut ia vlen të flijosh edhe jetën. Është kjo apologji për gatishmëri e qëndresë, për hakmarrje kundër pushtuesit. Kënga shquhet për nivelin e lartë artistik. Gjuha e saj është mjaft poetike dhe e pasur, ndërsa stili i saj është mjaft i thukët. Krijuesi gojor ka arritur që me pak vargje të thotë shumë, sepse në vend të narracionit ai e përdor informacionin e kondensuar artistik. Pra krijuesi gojor arrin që informacionin e ngjarjes ta reduktojë deri në minimum, që dy drangonjtë dhe luftëtarët shqiptarë t'i pavdeksojë artistikisht. Me anë të metaforës "çka kanë retë që po vetojnë?" rapsodi popullor ka bërë që edhe dukuritë e natyrës të jenë pjesëmarrëse të luftës e të tragjedisë.

Perandoria, për të ruajtur prestigjin, solli forca të reja. Armiku, duke pasur epërsi të madhe në njerëz dhe në armatim, arriti të shtypë kryengritjen e këtij viti, por jo qëndresën e kryengritësve kosovarë, të cilët në krye me Isa Boletinin arritën t'i konsolidojnë radhët dhe të vazhdojnë luftën, por tashti në drejtim të dyfishtë: kundër pushtuesit turk dhe kundër sulmeve të shovinistëve serbo-malazezë. Kryengritësit shqiptarë në krye me Isa Boletinin me kërkesat e tyre u treguan qartë se nuk vepronin si vegla të politikës fqinje, siç donte t'i paraqiste propaganda e

¹⁴Demush Shala: *Këngë popullore historike, ETM, Prishtinë, 1973, fq.233.*

armikut, nuk luftonin për privilegje të ngushta, por për çlirim e emancipim të përgjithshëm kombëtar.

Populli ka regjistruar në kujtesën e tij fjalët e birit të vet, i cili, duke kuptuar hipokrizinë e Kral Nikollës dhe të Sulltan Reshatit V që erdhi në Kosovë dhe kërkoi dorën e pajtimit, ishte përgjigjur: "Mue ma shumë më pëlqejnë shkambijtë e Boletinit se çifligjet e Anadolit. Ma i mirë asht Boletini se Stambolli!" Isa Boletini jo vetëm që nuk pranoi të ulet në një minder me Sulltanin, i cili kishte fyer dinjitetin e popullit shqiptar me dajak, por as nuk luajti vendi nga kulla e tij në Boletin duke treguar me këtë gjest se nuk e ka ndërmend të ndalë luftën dhe se është i paprekshëm në shtëpinë e vet.

Në mars të vitit 1912 diplomacia ruse ndikoi në lidhjen e aleancës serbo-bullgaro-greke që si qëllim kryesor kishte copëtimin e tokave shqiptare dhe që të mos lejojnë që të formohet çfarëdo shteti shqiptar në Ballkan. Në mars të vitit 1912 Isa Boletini dhe Hasan Prishtina u takuan në fshatin Gojbulë. Në këtë takim kryesisht u bisedua për rrezikun që i kanosej tokës shqiptare dhe për nevojën e një organizimi në nivel gjithëkombëtar për parandalimin e rrezikut. Fill pas mbajtjes së një tubimi në Boletin me krerët e Shalës më 15 maj 1912 dhe pas pjesëmarrjes në Kuvendin e Junikut (21-25 maj 1912) si përfaqësues i Besëlidhjes së Shalës, Isa Boletini, për t'i shtrënguar e konsoliduar radhët, në fund të qershorit thirri një kuvend tjetër në Kurillovë, vend në mes të Llapit e Shalës së Bajgorës. Krijuesi gojor jep njoftime për përhapjen në shkallë të gjerë të kryengritjes shqiptare për pavarësi pas dhënies së kushtimit me shpejtësinë e rrufesë për ngritjen në këmbë të forcave kryengritëse:

*"Ka marrë udhën Isa ka fillue,
Drejt n'Bajgorë koka kan shkue,
T'part e Shalës i ka tubue
- T'thoni turkun nuk e due!"¹⁵*

¹⁵ *Këngë popullore të Rilindjes Kombëtare, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1978, fq.280.*

Në Kuvendin e Kurillovës, sipas këngëve popullore "Grepacimi i Isa Boletinit me Beqir Vocën", "Isa Begu" dhe "Kënga e Isa Begut", nuk kishte shkuar Beqir Voca, një burrë i mençur dhe i respektuar në Shalë të Bajgorës e më gjerë. Mosmarrëveshja dhe grindja e këtyre dy burrave nuk kishte lindur për shkak se ndonjëri prej tyre kishte tradhtuar interesat kombetare, por për shkak të pikëpamjeve të kundërta që kishin përsa i përket asaj se a duhet të vazhdohet lufta kundër Turqisë apo jo.

Derisa Isa kërkonte që të mobilizoheshin për luftë "prej n'shtatë e n'shtatëdhjetë", Beqiri përpiqej t'i përmbante e t'i bindte shaljanët, besa edhe Isa Boletinin, se ndeshja me Turqinë do t'ishte vetëm një gjakderdhje e kotë, një vetëvrasje, sepse, sipas tij, shqiptarët, të cilët ishin të paarmatosur, kishin pak gjasa për të fituar.

*"Shala jeme m'ngoftë muc,
Derin n'nja n'shipi me shkuc,
Se s'liftohet me dovlët
Me ka një pushkë t'kalp
Me ka i rreth fyshekë!
E di mbreti ka kudret
Rob e thmi n'zjerm na i djeg!"¹⁶*

Në fillim, thotë kënga, Isa Boletini i hip vrançit dhe shkon në Shalë (Selac, Bare e Bajgorë) për t'u takuar me kryepleqtë e për të kërkuar prej tyre që të deklarohen: "T'thoni turkun nuk e due!" Përgjigja e tyre se "pa Beqirin gjevap s'muj t'dhamë" ishte shkas që Isa urdhëroi dy djem që të shkojnë në Melenicë për të thirrur Beqir Vocën që të marrë pjesë në Kuvend:

*"N'Kurillovë ty po t'pret
Aty janë gatë t'mi vet,
Mos me ardhë për tre çerek,
T'i çon gjinen kullën ta djeg!"¹⁷*

Përmes dialogut të Isa Boletinit e Beqir Vocës (kënga "Isa Begu e Beqir Voca") del qortimit që i bëri i pari: "tri herë gjinen t'i

¹⁶ *Këngë popullore të Rilindjes Kombëtare, IAP, Prishtinë, fq.218.*

¹⁷ *Po aty, fq.277*

kam çue, as prej venit ti s'po lue, kit Hyrrjet, o Beqë, s'e due", ku shfaqet vendosmëria për të vazhduar luftën kundër sundimit turk, dhe përgjigjes së të dytit: "ma bre Isë, he i pamen, ke ba met si vraçi jem!", ku nuk mungojnë shprehje vulgare e fyerjet dhe ku shfaqet droja e frika se "mbreti ka kudret, rob e thmi n'zjerm na i djeg", krijuesi gojor nxit dinamikën e shthurjes së ngjarjes. Derisa Beqir Vocën "kurrnja Shala s'e ka ngue", pyetjes së Isa Boletinit: "çohu Shalë, çka po thue, s'lamë Shqypninë për me marue!" që e përshkon një notë rrëqethëse e mobilizuese, populli përgjigjet pozitivisht duke ia "lanë Isës qysh ka thanë!" Vargjet flasin për autoritetin dhe epërsinë që kishte Isa Boletini si luftëtar dhe udhëheqës për liri ndaj kundërshtarit të tij, i cili gjithashtu shquhej për urtësi e maturi. Krijuesi gojor në fund njofton për shkuarjen e Isa Boletinit në Vushtrri "n'kafe të Zhivkut", për shqetësimin e madh të rajës serbe që "rreh shuplakë e ban medet, lutem zotit toka m'e lshue!" dhe deklarimin e Beqir Vocës se nuk është i tradhtuar nga krali i Serbisë, "po me zor jam tue t'nimue!" Kënga mbyllet me vargjet:

*"Isa Beg nuk ban ma nana,
As n'beglerë, as n'kapetana,
Shum-o i meçëm, trim si zana!"¹⁸*

ku krijuesi gojor nëpërmjet krahasimit me shije të hollë ka arritur të harmonizojë aftësitë mendore e veprimet luftarake të heroit, ka arritur që ta bëjë figurën e këtij luftëtari e prijësi për liri e pavarësi më të dashur e më të nderuar, më të plotë e më të qëndrueshme.

Kënga **"Kur ka dalë kaçaku i Hyrrjetit"** jep një informacion të shkurtër për pjesëmarrjen e Isa Boletinit e prijësve të tjerë: Dedë Gjo Lulit, Bajram Currit, Zenel Shabanit, Mehmet Shpendit, Tuc Markut etj. në ndihmë Bajrakut të Trieshit e Gala Smajlit. Paria e Kelmendit, Krasniqes e Shalës në krye me Isa Boletinin betohen: "Do t'luftojmë me ket Turk!"

¹⁸ *Këngë popullore të Rilindjes Kombëtare, IAP, Prishtinë, 1978, fq.279.*

Pas shpërndarjes së Kuvendit të Junikut (21-25 maj 1912) Isa Boletini e Xhemajl Berisha lëshuan kushtrimin në Mitrovicë e Shalë. Kur u ndez flaka e ngjarjeve vendimtare, prijësi fjalëpak e famëm madh, i matur e strateg i mirë, me luftëtarët e tij çliroi Pazarin e Ri, Mitrovicën, Vushtrrinë, pastaj në fund të korrikut Prishtinën e më 14 gusht hyri triumfalisht në Shkup duke e çliuar këtë kryeqendër të Vilajetit të Kosovës, si Tetoven, Preshevën, Kumanovën e qytetet e tjera. Çlirimi i Shkupit shënoi fitoren më të rëndësishme të forcave kryengritëse shqiptare. Hyrja triumfale e forcave kryengritëse shqiptare në kryeqendrën e Vilajetit të Kosovës çoi peshë fantazinë e krijesit gojor, i cili diti të përjetësojë këtë ngjarje me tërë madhësinë e saj në këngën e vet epike që thotë:

*"Vjen pampori zingerli,
Gjysa n'ta, gjysa përmi,
Dogri Shkupin paskan msv,
U hap fjala në shtatë krajli,
krejt Shqipnija n'Shkup ka hi"¹⁸*

Nga kjo kohë ka filluar të këndohet Marshi i Shkupit:

*"Me flamur, me hutë në dorë,
Për me bamun luftë arbnore,
Bini ju, shqiptarë, ore,
Gjitha Evropa të na njohë!"*

Ngjarjet që pasuan, efekti i grushtit shqiptar elektrizoi qarqet shoviniste serbe, malazeze, greke etj. që zhvillonin një politikë antishqiptare. Ato nuk hiqnin dorë nga synimet grabitçare. Më 8 tetor filloi Lufta Ballkanike. Para shqiptarëve po dilte edhe rreziku shovinist, prandaj kryengritja e vitit 1912 u shndërrua nga një kryengritje antiturke në një forcë mbrojtjeje kundër sulmeve të fqinjve grabitçarë e të pabesë. Serbet, grekët e malazezët bënë mizori të papara, ushtronin terror të pashembullt mbi popullatën shqiptare duke e vënë atë dhe lëvizjen kombetare në poziten e hekurit të nxehtë midis kullës e çekanit të rëndë.

¹⁸Demush Shala: *Mbi epikën tonë popullore*, "Rilindja", Prishtinë, 1982, fq.141.

Në nëntor të vitit 1912 Isa Boletini u nis për në Vlorë ku mori pjesë në Shpalljen e Pavarësisë së Shqipërisë, në aktin kur flamuri shqiptar nisi të valojë i pavarur në nëntorin e dytë të tij. Duhej bërë ajo që mund të bëhej, duhej shpëtuar ajo që mund të shpëtohej. Krijuesi gojor në vargjet e zgjedhura portretizon figurën e Isa Boletinit duke vënë në spikamë dashurinë e tij deri në përkulje për flamurin kombëtar:

Ra në gjunj puthi flamurin,

Krah për krah me Isamil Qemalin!

dhe tregon për aktin e ngritjes së flamurit dhe Shpalljen e Pavarësisë:

U banë bashkë gjithë këta trima,

Isa Boletini e Hasan Prishtina.

Janë ba bashkë trimat shqiptarë

Ismajl Qemali i thirri në Vlorë.

Mbrenda në Vlorë trimat janë hi

Çojnë flamurin kuq e zi!

Pas Shpalljes së Pavarësisë Isa Boletini u ndal në Vlorë pranë kryetarit të Qeverisë së Përkohshme Isamil Qemalit, të cilit "ia dha krahun dhe fuqinë". Më 30 mars të vitit 1913 bashkë me Ismail Qemalin, Luigj Gurakuqin dhe katër shoqërues Isa Boletini shkoj në Londër, pastaj edhe në disa qendra të tjera evropiane për të protestuar kundër vendimeve të padrejta të Konferencës së Ambasadorëve, e cila kishte injoruar çështjen dhe luftën e drejtë të popullit shqiptar duke iu dhënë të drejtë fqinjve të pabesë që t'ia gllabërojnë Shqipërisë shumë toka, duke e lënë Kosovën jashtë e shqiponjën me një krah. Edhe këngët popullore "**Ministrit të Londrës shkuen e i thanë**" dhe "**Mitrovica djep i trimit**" flasin për një fakt historik, për shkuarjen e Isa Boletinit në Londër, për pritjen që iu bë kryetrimt të Kosovës në kryeqytetin anglez, për bisedën dhe përgjigjen lapidare: "Jo, ministër, jo qebesa, / s'çarmatosem sa t'jetë jeta!" Në dialogun midis Isa Boletinit dhe Lordit plak del në pah edhe një herë se kryetrimi ynë nuk kishte shkuar në Londër për interesa të ngushta, por për të dëshmuar para Evropës se Shqipëria ekziston, se, përderisa ajo nuk do të bëhet e plotë, armët nuk do t'i heqë nga brezi:

- Mirë se vjen, Isë, ia ban,
 Më kanë thanë se je trim mali,
 As kurrkush armët s't'i ndali,
 Në Evropë veç unë jam i pari.
 - Tungjatjeta, more zotni,
 S'jam ardhë në Londër m'u vra me ty,
 Veç me t'thanë se ka Shqipni,
 Se Shqipnija asht bash njaj dhe
 Ku ka lindë njaj Skënderbe,
 Portës t'naltë i vuni fre!
 Sa për rregulla, i zbatova,
 Njenën armë n'derë e dorëzova,
 Po këtë tjetrën prej brezi s'e nxora!
 Mos besofsh po ta tregoj,
 Të nandë plumbat i mban në gojë,
 Ismail Qemali ma dhuroi!

Delegacioni shqiptar, kur pa mbi tavolinë hartën e copëtuar të Shqipërisë, u zhgënjye për mossinqeritetin dhe mosangazhimin me zemër të Evropës për zgjidhjen e drejtë të çështjes shqiptare. I pyetur se a i pranon kufijtë që i ka caktuar Konferenca e Ambasadorëve, Isa Boletini përgjigjet shkurt: "Jo! Prandaj kam ardhë këtu të protestoj si përfaqësues i Kosovës dhe si delegat i qeverisë së Vlorës. Deri në vdekje do të luftoj kundër grekëve, malazezëve, serbëve, italianëve... Nuk mund të rri duarkryq kur shoh se populli im, i cili pas pesëqind vjet luftash të përgjakshme e hoqi zgjedhën e sundimit osman, tash të hyjë nën një zgjedhë tjetër shtatëqind e shtatëdhjetë e shtatë herë ma e randë, nën zgjedhën e shkaut!" Në pyetjen e Lordit plak se nga cili vend ka ardhur dhe pas shprehjes së keqardhjes kur merr vesh se nga cili krah i trojeve shqiptare ka ardhur. "Po t'ishte Mitrovica më afër kufirit, do ta futja brenda Shqipërisë", Isa Boletini ia kthen me gjuhën e një diplomati atdhedashës duke ia bërë të qartë atij dhe të tjerëve se nuk ka ardhur këtu të kërkojë rrethin e Mitrovicës, por çdo pëllëmbë të tokës shqiptare.

Edhe kënga më e re "Për Evropë trimat janë nisë" tregon për shkuarjen e Ismail Qemalit, Luigj Gurakuqit e Isa Boletinit, i cili

ishite veshur "n'tirq galan, kapuç t'bardhë" dhe ishte armatosur me "koburën me dy brina në shokë t'kuqe". Në pyetjen e Lordit Grej: "A mbaheni ju komb a myslimanë?", përgjigja e kryetrimtës është kuptimplotë dhe shumë domethënëse: "E vërteta le t'dihet n'botë, / kombi ma i vjetër jemi n'Evropë!"

Pas shpërthimit të Luftës së Parë Botërore fuqitë imperialiste, me qëllim që të realizojnë planet e tyre grabitçare, u përpoqën që t'i bëjnë për vete disa personalitete të dalluara shqiptare, pra edhe Isa Boletinin. Qarqet serbomalazeze që ua kishin vënë syrin edhe tokave të tjera shqiptare, meqë nuk arrinin ta shtronin përfundimisht Kosovën e as ta përvetësonin Isa Boletinin, kombinuan planet e tyre më perfide për ta likuiduar fizikisht atë. U përpoqën ta kompromitojnë duke dërguar disa vegla të tyre në Vlorë për t'u takuar gjoja me mikun, Isa Boletinin, për të lajmëruar shtypin pastaj për takimin e kontaktet e përhershme të Isës me Beogradin, u përpoqën ta likuidojnë përmes konsullit rus dhe Pop Angjelkut. Prandaj nuk është e rastit që politika dhe historiografia serbe është përpjekur vazhdimisht që ta njollosë këtë figurë të ndritshme të historisë sonë kombëtare.

Pas pushtimit të Shkodrës me rrethinë (1915) malazezët të nxitur dhe të ndihmuar nga politika serbe likuiduan shumë udhëheqës e patriotë shqiptarë, Isait e bashkëluftëtarëve të tij iu pamundësua qëndrimi më i gjatë në Shkodër, prandaj në fillim të korrikut u vendos në Cetinë. Më 23 janar të vitit 1916 duke kaluar urën mbi lumin Ribnia të Podgoricës, Isa me shokë ra në pritë. Sipas këngëve popullore "**Kral Nikolla rrehi telin**" dhe "**Në Muzeun Historik**", në Podgoricë kanxhallozi rus urdhëroi Veshoviqin që t'ia zë të gjallë Isa Boletinin. Veshoviqi, i cili e kishte ftuar Isën si mik, duke dashur të përdhosë figurën e tij, ta zë të gjallë e ta çarmatosë kryetrimin e Kosovës, "Ja mbush rrugët plot me prita!"

*Nal Isa i kam dy fjalë,
Se m'ka çue krali me t'nxanë,
Çato armë, Isë, me i dhanë!"²⁰*

²⁰ Po aty, fq.231-232.

Isa Boletini nuk i kishte fyer kurrë armët e tij. Ato ishin bërë, të thuash, pjesë përbërse të jetës së tij, prandaj i mbante gjithmonë pranë syrit e zemrës, ushqente një kult të posaçëm për to dhe i çmonte si "babë e djalë!" Mosdorëzimi i armëve dhe përgjigjja: "S'i hjek armët kurrë për t'gjallë./ për pa m'arrë pushka n'ballë!" ka domethënie simbolike: nuk i turpërojë kurrë armët, nuk e shkelë besën e dhënë mbi to, nuk heq kurrë dorë nga lufta për liri, nuk i japë kurrë besë t'pabesit, sepse "I pabesi nuk njeh traditë!" Në luftën e përgjakshme Isa Boletini u vra vetë i teti (kënga thotë "vet i nandi"). Ai ra si një lis shekullor plot degë të forta përreth, vdiq ashtu si ishte betuar për së gjalli: "Me dek për Atdhe më duket si me le për së dyti!"

*Krisi pushka në pazar,
Lufton Isa si shqiptar,
Se ç'u ba ky nam beteri
Podgoricën e mloi jezëri,
U ba pushkë e po gjimon prroni,
Rreptë lufton Isa Drangoni,
Lufton rrept e lufton randë,
Mbet dëshmor, po, po vet' i nandë!*²¹

Krijuesi gojor me vargjet e parafundit: "Rreptë luftoi Isa Drangoni, luftoi rreptë e luftoi randë!" forcon bindjen e dëgjuesit se sakrifica për popull dhe për atdhe ishte e domosdoshme, ndërsa vargu i fundit: "mbet dëshmor, po, vet i nandë!" tregon për vdekjen solemne të heroit. Gjithë kënga mbi vargun e saj, mbi trupin e saj artistik sugjeron nevojën e domosdoshme për të ruajtur drejtpeshimin shpirtëror, për të mbajtur të papërlyer dinjitetin kombëtar.

Njëra ndër këngët më të reja "Mitrovica djep i trimit" lavdëron kryetrimin e Kosovës, Isa Boletinin "me dy alltija", i cili ia ruajti fytyrën dhe nderin atdheut. Gjaku i Isës, thotë këngëtari popullor, i flet kombit dhe ua lë amanet brezave:

²¹ Po aty, fq.231-232

*Dej sa t'jetë gjallë tradhtija,
N'gojë fyshekun e mban altija!*

...

Këngët për Isa Boletinin dhe ato që lidhen në mënyrë të drejtpërdrejtë a të tërthortë me ngjarjet e kohës e me bëmat e heroit, kanë vlera të shquara artistike dhe dëshmojnë për aftësinë krijuese të rapsodëve të popullit tonë, me traditat e realitetin historik të tij, prandaj edhe i përshkon ndjenja e dashurisë për atdheun, popullin, familjen. Këto këngë kanë rëndësi jo vetëm historike, por edhe artistike. Këngët kanë shprehje mjaft koncize, prandaj vlera e tyre qëndron në gjuhën e thjeshtë e mjaft konkrete, në shprehjet figurative artistike që arrijnë të krijojnë raportin e natyrshëm të kumtimit me masat popullore. Figurat e këtyre këngëve: simbolet, epitetet, hiperbolat, krahasimet, antitezat etj. kanë thellësinë e gjerësinë shprehëse dhe, pos mundësisë së kumtimit, kanë mundësi të simbolizojnë, të personifikojnë dhe të ndërtojnë shprehje metaforike. Këngëtari ka mbështetur rolin kumtues të këngëve në gjuhën e epitetit, duke bërë përshkrime përmasash të mëdha, pra, duke përdorur hiperbolen ka shpejtuar zhvillimin e ngjarjeve, duke përdorur simbolin e figurat e tjera, si anaforën, arrin të forcojë bindjen e dëgjuesit dhe të shtojë ndjeshmërinë, anën emocionale. Përmes anaforës, pra duke përsëritur fjalët, këngëtari popullor ka arritur të forcojë mendimin, të shtojë fuqinë kuptimore, të forcojë idenë që e shpreh dhe përjetimet, të angazhojë botën emocionale, të përforcojë gradacionin: "I ka prit, i ka gostit/ i ka majt një nat e një ditë", "nja mbi nja janë met nizami./ nja mbi nja janë met asqeri", "nandë muej ditë Reka ka nue./ nandë muej besë dorzan ka shti", "qe 'i sahat po u nihet gjama./ qe 'i sahat e ni qerek" etj. Ky gradacion paraqet ngritjen graduale të intensitetit të stilit, forcon ritmin e këngës dhe e bën atë më të gjallë.

Krijuesi gojor, i cili është përkujdesur që krijimi i tij poetik të ketë efekt e ndikim më të madh te dëgjuesi, ka përdorur mjaft shpesh edhe epanostrofën: "Shpejt me çkrue islihatin,/ islihatin shpejt me çkrue", "shtatë tabore i ka shtrëngue./ i ka shtrëngue i ban hazbi", "lyp dolveti si gjithmonë,/ si gjithmonë e lyp dovleti"

etj. Krijuesi gojor ka përdorur edhe figura formale që shfrytëzojnë vetitë tingullore të gjuhës për të kryer efekte muzikore. Ai, siç theksuam, e shpreh aktualitetin e kohës me ngjyime poetike, prandaj edhe stili i këngëve të tij për Isa Boletinin dhe ngjarjet që lidhen me kohën e tij, është epik, i rrjedhshëm, dinamik, i vrullshëm dhe në përputhje me realitetin historik, herë-herë spontan dhe i drejtpërdrejtë. Krijuesi gojor e ka ndërtuar këtë stil duke u mbështetur në leksikun mjaft të pasur poetik. Vargu i këtyre këngëve, ashtu si i gjithë këngëve të tjera historike, kuptohet më së miri kur këndohen. Raspodi popullor përmes përshkrimit fut në këtë gjallëri e dinamizëm duke zgjuar tek dëgjuesi interesim. Fjalët e përdorura në rolin figurativ bëjnë efekt më të madh te dëgjuesi.

Fazli HAJRIZI

THE FIGURE OF ISA BOLETINI IN HISTORICAL FOLK SONGS

SUMMARY

Historical folk songs bring forth the direct echo of the events linked to the name of Isa Boletini. Reflecting the Albanian spiritual world they have become part of their endeavours for freedom, expressing valuable memories of frequent wars of our people for freedom, they indicate great sacrifices that the people faced in their struggles for freedom and prove the historical development of our people. The songs linked to the name of Isa Boletini reflect documented and identified events in certain geographical environs. The songs such as: “N’ Mitrovicë na rrehi teli” (In Mitrovica the Phone Rang), “N’ Manastir e prenë Shemsinë” (In Manastir They Killed Shemsi), “Kosova kundër Hyrijetit” (Kosova against Hüriyet), “N’ Selanik u mblodh xhemjeti” (In Salonica Jemiyet Met), “Isa Beg, po t’ thurret nana” (Isa Beg, Your Mother Is Calling), “Isa Begu në djalë i ri” (Isa Beg a Young Boy), “Isa Begu e Beqir Voca” (Isa Beg and Beqir Voca), “Grepacimi i Isa Begut e Beqir Vocës” (The Quarrel of Isa Begu and Beqir Voca), “Kanga e Isa Boletinit” (The Song of Isa Boletini), “Nga Stambolli rrehi teli” (The telephone rang from Istanbul), “Tanë Kosova a mluë n’ tim” (The Whole Kosova Covered by Smoke), “Jan ba bashk trimat shqiptarë” (Albanian Brave Men

Have Come Together), “Kral Nikolla Rrehi telin” (King Nikola Has Rung up), “Mitrovica djep i trimit” (Mitrovica the Cradle of the Brave Man), “Ministrit të Londrës shkuen e i thanë” (They Went and Told London Minister), “Në muzeun historik” (At the Historic Museum), etc. are distinguished with their truth and strong belief, mobilising character, creation of a decisive atmosphere, country love and moral values, rich topics, motives and expressions, rare artistic skilfulness, great generalising power, poetic expressions of thoughts and fine artistic feelings and ideas, their communication intensity, etc. The folk singer followed step by step the actions of this hero, proving in his songs the righteous war of our people for national liberation and his positive characteristics: the given word, brevity, humanism, love to fatherland, to people, warriors, arms. Most of the songs have to do with the figure of Isa Boletini and his actions; they were created immediately after the very events, heroic acts of the people in the defence of their being faced to violence and national oppression and they were sung in the whole country up to distant zones of the Albanian ethnic soil. They enlighten the glorious figure of Isa Boletini, discovering first of all his moral and human physiognomy. In the songs mentioned above, Isa Boletini is pictured as a man of high virtues, a wise and brave man, a lover of the arm for freedom, a good shooter, a good expert of war strategy, a man of the word and a real patriot, calm when it is required but also hard to the serviles and betrayers... The oral creator, as it were, in all his songs devoted to Isa Boletini has expressed his desire to adjust the spiritual beauty with the physical one of the hero adding epithets, comparisons and other stylistical figures.